

SUNKÓ ATTILA

ADATOK AZ ERDÉLYI FEJEDELMÍ UDVAR SZERVEZETÉHEZ A BÁTHORY-KORBAN

Sasa János, az udvari gyalogok kapitányának 1585. évi végrendelete

A végrendelet mint forrástípus többnyire igen gazdag tárháza a végrendelező személyén, életviszonyain messze túlmutató adatoknak.¹ Fokozottan érvényes ez a tisztsége által a fejedelem személyéhez közelálló, udvari ember esetében. Anyagi viszonyai, az ő és hozzátartozói életrajzi adatai segítenek az egyén pályaképének megrajzolásában, míg a gyámként, végrehajtóként, illetve kedvezményezettként megnevezett személyek a fejedelem szűkebb környezetét alkotó kör összetételére, első összefüggéseire is rávilágítanak. Különösen igaz ez az Erdélyi Fejedelemség XVI. századi történetére, ezen belül az udvar életére vonatkozóan.² Az alábbiakban bemutatandó forrás, a több fejedelmet (János Zsigmond, a Báthory-ház tagjai: István, Kristóf, Zsigmond) is „híven szolgáló” Sasa Jánosnak, az udvari gyalogok kapitányának az Erdélyi Királyi Könyvekben reánk maradt végrendelete, jelenlegi ismereteim szerint a legkorábbi az ilyen tisztséget viselőkre vonatkozóak közül. Történeti értékét fokozza a végrendeletben foglaltak egyik legfontosabbika, a gyámügyi rendelkezések végrehajtására vonatkozó „utóirat”, amely a fejedelem által a saját bizalmi embereiről más bizalmi emberei — udvari familiárisai — által való gondoskodására is utal, valamint az „előirat” amely mint adományost, a már/még életében is megbecsült kapitányt mutatja be. Ezért igyekeztem a már részben ismert, valamint — különösképpen az adomány–végrendelet–gyámügyi rendelkezés forrásegyüttes által kínált — újabb adatok ellenére még így is meglehetősen szerény forrásbázis se-

---

1 Az újabb kutatások is nagyobb teret szentelnek a végrendeletek összetett feldolgozásának, ld. *Kubinyi András: Egy késő középkori főrangú hölgy végrendelezésének tanulmányai*. In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 401–410. p. *Uő.*: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. In: *Soproni Szemle*, 53. (1999) 343–356.; *Szende Katalin: Magyarországi városi végrendeletek helye az európai joggyakorlatban. A középkori Sopron, Pozsony, Eperjes példája*. In: *Soproni Szemle*, 53. (1999) 335–342. p.

2 Várhatóan még a 2000-ben kerül kiadásra egy, a XVI. századi erdélyi végrendeleteket tartalmazó kötet Horn Ildikó és Tüdös S. Kinga munkája.

gítségével a végrendelező és a fejedelmi udvar viszonyát lehetőleg több oldalról is megvilágítani.

A végrendelező: Sasa János

A személyére vonatkozó, jelenleg ismert legkorábbi említés szerint 1567-ben Kővár ostromakor sebesül meg, már ekkor mint a „testörgyalogság századosa” („*praetorianorum peditum centurio*”) szerepel.³ Elévülhetetlen érdemeket szerez pályatársával, Vadas Mihállyal egyetemben, ellenállva a vetélytárs Bekes Gáspár ígéreteinek, Báthory István fejedelemmé választásában (1571), majd az ismét a fejedelemségre törő Bekes elleni harcban, Fogaras ostrománál (1573. október) és valószínűleg ő is részt vesz a párharc csúcspontját jelentő kerelőszentpáli csatában (1575. július 8.).⁴ Vadas Mihályhoz hasonlóan mehetett ki ő is Lengyelországba urával, Báthory Istvánnal, hiszen 1580 telén Newel várában találjuk a feltételezhetően vele azonos Sasi Jánost 18 lovasával,⁵ majd valószínűleg már 1581-ben, Erdélybe visszatérve szolgált tovább az „erdélyi vajda” Báthory Kristóf, majd fia Báthory Zsigmond udvarában mint „a fejedelem és somlyói Báthory Zsigmond erdélyi vajda puskás gyalogjainak kapitánya”.⁶ Archontológiai, terminológiai szem-

3 *Istvánffy Miklós*: Historia Regni Hungariae. Vienna, Praga, et Tergesti, 1708. 31. p.

4 Szamosközy István szerint ugyanis a csatában részt vettek a többi gyalogosnál kitünőbb két drabantok. *Szamosközy István* történeti maradványai. I–IV. Kiad.: Szilágyi Sándor. Bp., 1876. (Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores XXI.) 163. p. Vö.: *Bethlen, Wolfgangus*: Historia de rebus Transsylvanicis. Editus secundus I–VI. Cibinium, 1782. II. köt. 316. p. A két életút: *Sunkó Attila*: Az Erdélyi Fejedelemség udvari hadai a XVI. században. In: Levéltári Közlemények, 69. (1998) 99–131. p. (A továbbiakban: *Sunkó*, 1998.) 10., 113–116. p.

5 „Ez 18 lovasával 1580 december elején a kiostromolt Newel várában szolgált. (István király udvari számadásköte 116. Lapján, Sasinak írva.)” Báthory István lengyel király udvari számadáskönyvcínek magyar és erdélyországi adalékai. Kiad.: Veress Endre. Bp., 1918. (Fontes Rerum Hungaricarum III.) Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal. (1581–1585). A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közreboesátja Veress Endre. Bp., 1948. (Monumenta Hungariae Historica I. Documenta. XLII.) (A továbbiakban: *Veress*, 1948.) 245. p. 8.^a lj.

6 1581. augusztus 6-án a Gyulaféhérvárott a Sajgó nevű szőlőhegyen („*in promontorio Salýgo vocato*”) lévő szőlő eladása ügyében Lencsés György által tett bevallásban a szomszédosok között elsőként így említik: „*Egregius Joannes Sasa Capitaneus peditum pixidariorum Illustrissimi principis ac Domini Domini Sigismundi Bathori de Somlio vaivodae Transsylvaniensis.*” Magyar Országos Levéltár (= MOL) F 2 Erdélyi Országos Kormányhatóság Levéltárak. A Gyulaféhérvári Káptalan Országos Levéltára. Protocolla. (= F 2) I. 32–33.

pontból egyaránt fontos adat, hogy „az erdélyi fejedelem udvari gyalogjainak kapitánya” („*Capitaneus peditum Aulae Illustrissimi Principis Transylvaniae*”) kifejezés először itt, Sasa János végrendeletében fordul elő, majd a későbbi kapitányok esetében (Károlyi István 1587., Lázár István 1592.) használata nagyobb gyakorisággal mutatható ki. Az „udvari” jelző a tisztség megnevezésének magyar nyelvű változatában nem fordul elő a 16. században, sőt a 17. század első kétharmadában sem szerepel („*Nagyláság]os Báthory Sigmondnak Erdely Vajdanak nekem kegelmes fejedelmeknek Gialoginak Capitannya*”). Sasa a fejedelmi udvarban rendkívül befolyásos „ariánus”-ok — a XVII. századtól használatos megnevezéssel: unitárius — egyike volt.⁷ Végrendeletében azonban, miként ez a kor más „Dávid Ferenc hitén lévő” személyeinél is megfigyelhető, vallási hovatartozása nem tükröződik egyértelműen.⁸ Birtokállománya jelentős: Gyulafehérváron és környékén Vajasad, Táté, Karácsonyfalva és — bár végrendeletében nem említi — Kolozsváron bírt házzal, szőlőkkel.⁹ Halálának pontos dátuma nem ismert, azonban az minden bizonnyal a végrendelet kelte és a megerősítés dátuma közötti időszakra esik (1585. január 18. – február 5.), mivel ez utóbbi Sasa Jánost már a „néhai” („*quondam*”) jelzővel illeti. A szomorú eseményt Veress Endre az Erdélyi Hármastanács (Kendy Sándor, Kowacsóczy Farkas, Sombory László) 1585. február 26-i, Báthory Istvánnak küldött jelentése és Gyulaffy Lestár helyesbített feljegyzése alapján evvel egyezően ugyanerre az időintervallumra, egészen pontosan

7 Antonio Possevino, a Dávid Ferenc halála után [1579] is továbbélő „ariánus” [unitárius] tan elleni hatékony fellépést sürgetve aggasztónak tartja, hogy az udvar jelesebbjei: „Kornis [Gáspár] huszti várkapitány, Tornyai Tamás lugosi bán, Sasa János, a fejedelmi gárda kapitánya („*Giovanni Sasa capitano della guardia del principe*”) Vas György kolosi főispán, másokkal egyetemben leledztek ebben a pestisben [az arianizmusban], de bírvá a hatalmasok szeretetét, nemcsak megmaradtak istentelenségükben, hanem másokat is megerősítettek benne.” *Itodos, Nerva: Vitejlike lui Mihai – Voda Appreciate in apus 1595–1599. Documente din vremurile acelea*. Bucuresti, 1913. 2., 6. p.; Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből. (1592–1600). Gyűjtötte és közreboacsátja: Veress Endre. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Ser. 2. Tom. 3.) 21. p. *Veress Endre (Andrei): Campania crestinilor in contra lui Sinan pasa din 1595*. Bucuresti, 1925. (Academia Romf. Memorie Sectiunii Istorice Ser. 3. Tom. 4. Mem. 3.) 45. p.; *Antonio Possevino: Transilvania (1584)*. Kiad.: Veress Endre. In: *Fontes Rerum Transylvanicarum. Erdélyi történelmi források. I–V. Közreboacsátja: Veress Endre*. Bp., 1911–1921. III. köt. Bp., 1913. 189., 259. p.; *Sunkó*, 1998. 115. p.

8 Horn Ildikó szíves szóbeli közlése.

9 Kolozsváron az 1584. január 21-én, a házasságtörésért elítélt Ferkeli Miklós egykori összes ingó és ingatlan javait kapta örökjogon. Ld. Függelék, I. sz. A másik, már 1581-ben birtokolt szőlő a fent említett Sajgó hegyen lévővel azonos. MOL F 2. I. 32–33.

1585. január 22-re teszi.¹⁰ A jelentés szerint Sasa János „az ő régi betegségébe esvén újonnan” halt meg annak „hosszassága és nagysága által legyőzve” („*diuturnitate et magnitudine morbi victus*”). A tanácsosok szomorúan adnak hangot azon aggodalmuknak, miszerint szerfelett nehéz lesz a fontos tisztséget jelesül betöltő személy pótlása. Utódjául — Sasa egykori katonái, az ötszáz kék drabant kérésével egybehangozón — kercesdi Károlyi Istvánt javasolják.¹¹

Báthory István 1585. március 27-én, Niepolomiczéből keltezett válaszában — a Hármastanács, nyilvánvalóan a közvélekedést is tolmácsoló jelentéséhez hasonlóan — igen nagyra értékelte az elhunytat, aki „jámbor és hasznos szolgáló vala” — egyszersmind kifejezve halála felett érzett bánatát is. Utódjául — a Hármastanács említett javaslata alapján — kercesdi Károlyi Istvánt szándékozik kinevezni, hangsúlyozva annak „emberségét, jámborságát és az szolgálatban való szorgalmatosságát és tudományát”.¹² Olyannyira őt és kizárólag őt tartja erre alkalmasnak, hogy már külön levélben is megpróbálta rábírní az éppen a kézdivásárhelyiekkel folytatott birtokvitája ügyében a fejedelemnek „nagy háborodott szívvel író” vélhetően ez okból (is) a felelősségteljes tisztól vonakodó Károlyit. Miként a későbbiekből kitűnt, sikerrel.¹³

Sasa János pályaképe akár tipikusnak is tekinthető, hiszen a XVI. században ismert őt azonos tisztséget betöltő személyből (Gyarmati Mátéról miriszlói szerepén kívül érdemben nem szólhatunk) négy (Sasa János, Vadas Mihály, Károlyi István, Lázár István) vett részt Báthory István hadjárataiban, és részesült szolgálataieri jelentős birtokadományban, míg hárman (Sasa, Károlyi, Lázár) Lengyelországból hazatérve Erdélyben folytatták tevékenységüket. Tisztségüket — a leváltott Lázár Istvánt kivéve — halálukig viselték.¹⁴

10 „Erről Gyulaffy Lestár történeti maradványai II. füzeté 16. Lapján ezt a feljegyzést találjuk: Hoc quoque anno, joannes Sasa peditum praetorianorum capitaneus moritur Albac Iuliac, 22. Januarii. (tévesen 1584-re vonatkoztatva.)” Veress, 1948. 245. p. 8 lj. Gyulaffi Lestár följegyzései 1565–1605. Kiad., bev. Szabó Károly. (Monumenta Hungariae Historica Scriptorum XXXI.) Bp., 3–48. p.

11 Veress, 1948. 245–246. p.

12 Uo. 249–250. p.

13 Tisztségét haláláig, 1591-ig tölti be. Kercesdi Károlyi István pályafutására: *Sunkó*, 1998. 116–118. p.

14 Archontológiai adataik: *Sunkó Attila: Az erdélyi fejedelmi testőrség archontológiája a XVI. században*. In: Fons, 1. (1994) 3. sz. 186–214. p. (A továbbiakban: *Sunkó*, 1994.) Életükre: *Sunkó*, 1998. 112–120. p.

A végrendelet tartalma

Az eredetileg pontokba (I–VIII.) szedett rendelkezések a következőképpen összegezhetők:

- Sasa János ingó és ingatlan vagyonát feleségére Tamásfalvy Annára és három gyermekére hagyja. (II.)
- A két kisebb gyermek, János és László anyjukkal Karácsonyfalván lakják és e birtok jövedeleméből éljen. (III.)
- A legidősebb fiú, a Nagy Barbarával kötött első házasságból származó Mihály életszükségleteire és taníttatására Vajasd bevételeit rendeli. (III.)
- A gyermekek gyámjával és a birtokok Vajasd, Táthé kezelőjéül lehetőleg Nagy Farkast vagy más alkalmas személyt jelöljenek ki. (III.)
- Gyulafehérváron lévő házat értékesítsék és az ebből befolyt összeg az árvákat, illesse. (V.)
- Gyámul a két kisebb árvának (János, László) Gálffy Jánost, a nagyobbiknak (Mihály) magát a fejedelmet kéri fel. (VII.)
- Özvegyének jövőbeli férjhezmenetele esetére Emyét hagyja, a többi birtokból járó részen kívül. (IV.)
- Elrendeli az adósok, azaz hitelezők, és a szolgák hátralékának rendezését is. (VI.)
- A Gyulafehérváron bírt szőlőket három, meg nem nevezett, egyelőre ismeretlen magyarországi rokonára hagyja. (V.)
- A két prédikátornak, (Szalay András és Ilosvai Benedek) a végrendelet elkészítőinek 2-2 ökröt hagy. (V.)
- Nyughelyét is viszonylag pontosan megjelöli (az Ompoly egy szigetét, az ispotály mellett).
- Itt nevével és címerével díszített sírkő állítását is kéri. (VIII.)
- Végrendeletének megerősítését kéri a fejedelemtől. (VIII.)

A végrendelet utóélete

A végrendelező árváinak Jánosnak és Lászlónak, a második, Tamásfalvy Annával kötött házasságából származó két kisebb gyermekének „gondviselőül és oltalmazóul”, azaz gyámjával (*tutor*) „jámbor és hű” szolgálata fejében, két jeles személyt — Báthory Zsigmondot és Gálffy Jánost — kér(het)te fel.¹⁵ Kérésének eleget téve, Báthory Zsigmond gondoskodott is az árvákról. 1589. március 12-én familiárisát,¹⁶ később Báthory András fejedelem „ügyes és okos emberét”, követét,¹⁷ az árvák mostoha atyját (*vitricus*), sárdi Budai Ferencet bízta meg Sasa László, és ifjabb Sasa János birtokainak (Csibafalva, Folyfalva, Káposztásszentmiklós, Karácsonyfalva, Somosd, mind Marossszék) kezelésével,¹⁸ mivel ők még gyermekkorban (*in tenere aetate*) lévén ekkor sem érték el a törvényes kort,¹⁹ így jogaikról és birtokaikról gondoskodni nem voltak képesek.²⁰ A fenti birtokok közül egyedül Karácsonyfalva szerepel Sasa János végrendeletében, ide rendelte lakni két kisebb gyermekét (III. pont), a többi birtok valószínűleg „a mind jószágom” fogalmába értendő, a gyámsági rendelkezésben nem szerepel, viszont a végrendeletben felsoroltak közül ide tartozott Vajasd, Táté és Ernye.

Vajasd esete magyarázható, hiszen nem említi a forrás a legidősebb fiút, Mihályt sem, aki ekkorra már bizonyára elérte a teljes de legalábbis törvényes kort, következésképpen róla ilyen módon gondoskodni — és az ő neveltetésének fedezésére szánt birtokot megemlíteni — nem volt szükséges. Elképzelhető azonban,

15 „Az masikat {másik gyermeket} penigh Vrunk eo Nag [ysa] ga hogl gondwiselese ala Vegle kerem eo Nag [ysa] gat.” Ld. Függelék, 2. sz., a végrendelet VII. pontját.

16 Ilyen minőségében szerepel az udvari lovasság 1586. július 19-én kelt összeírásában is. MOL F 12 Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Lymbus. 1/c t.

17 A fejedelem megbízásából, 1599-ben Gávai Miklós társaságában ő tárgyal Ibrahim pasával Nándorféhérváron. *Szamosközy István: Erdély története. [1598–1599, 1603] Ford.: Borzsák István. Vál., bev., jegyz.: Sinkovics István. Bp., 1977.2 187. p.*

18 Ld. Függelék, 4. sz.

19 Törvényes kor mindkét nem számára: 12 év, ezután meghatározott esetekben már ügyvédet vallhatnak. Teljes kor: férfiak 24, nők 16 év. *Werbőczy István: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Latin-magyar kétnyelvű kiadás. Szerk.: Gazda István. Bev.: Bónis György, Csiky Kálmán. Ford.: Csiky Kálmán. Bp., 1990. Tudománytár. (A továbbiakban: Trip.) Pars I. Tit. CXI.*

20 „Quod nos cum ad nonnullorum dominiorum consiliariorum nostrorum singularium intercessionem nobis pro parte nobilium Joannis et Ladislai filiorum egregii quondam Joannis Sassa factam, tum vero considerantes ipsos orphanos in tenera aetate constitutos non posse commode prout deberet rebus suis providere et bona sua regere.” Ld. Függelék, 4. sz.

hogy a végrendeletnek megfelelően az ő gyámságát maga a fejedelem bízta másra, a végakarát szerint talán Nagy Farkasra.

A második feleség, Tamásfalvi Anna újbóli férjhezmenetele esetére — a jog szerint az özvegynek járó részen kívül — biztosított Ernye (IV. pont) is érthető módon maradt ki a felsorolásból. Maga az özvegy, a két kisebb fiú édesanyja sem szerepel a gyámügyben, következtetésként adódhat, hogy 1589-ben már ő sem volt az élők sorában és az ő második férje volt Budai Ferenc, akinek mostoha (*vitricus*) megnevezése is ezt támasztja alá.

Sasa János az 1585-ben kelt végrendeletben nem tartotta egyik rokonát sem a gyámságra alkalmasnak (vagy nem is volt), ezért árvái számára — a természetes gyámnál, azaz özvegyénél és annak rokonainál (holott egyikük maga is a fejedelem udvari familiárisa!)²¹ előnyösebb pártfogónak tartott — két igen előkelő személyt, egyik kisebb gyermekének az igencsak ifjú Báthory Zsigmondot, a másiknak Gálffy Jánost, a fejedelem nevelőjét kérte fel gyámul. Ebben az esetben „nevezett gyámság” (*testamentaria*) esetéről lehet szó,²² míg Budai Ferenc esetében inkább a fejedelem által „rendelt gyámság” (*dativa*) jöhet számításba.²³ Ez a lehetőség azonban elvben azt is feltételezi, hogy a törvényes gyámok, Sasa János fi- és nőági rokonai, mind elhaltak vagy a gyámságra alkalmatlanok voltak.²⁴ A még mindig meglehetősen fiatal fejedelem is érezhette úgy, hogy célszerűbb lesz a gyámságot maga és Gálffy János helyett egyik udvari familiárisára, azaz megbízható alattvalójára és egyben az árvák mostohaatyjára átruháznia.

Jóllehet a Sasa család további sorsáról további adatokkal jelenleg nem rendelkezem, remélhetőleg így is sikerült a fejedelmi udvar egyik ismert és befolyásos alakjának, Sasa Jánosnak pályaképét és egyúttal az őt környező társadalom jellemzőit néhány újabb vonással gazdagítani.

---

21 Szerepel az udvari lovasság összehírásában, öt lóra kap 18 forintot. (Thamásffalwý Eq 5 fl 18.) 1596. január. 19. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvari lovasságának összehírása. MOL Családi Levéltárak. Az Esterházy család hercegi ága levéltára. Repositorium. P 108 Rep. 77. Fasc. G. No. 255. Az eredeti szerkezettől eltérő, részben magyarra fordított, szövetszerinti kiadása: *Merényi Lajos*: Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 8. (1894) 2. sz. 108–113. p.

22 Nevezett gyámság: Trip. Pars I. Tit. CXIV. A törvényes gyámság nevezett általi lerontásáról: Trip. Pars I. Tit. CXIX.

23 Rendelt gyámság: Trip. Pars I. Tit. CXV.

24 A törvényes gyámok ugyanis megelőzik a rendeltetket. Trip. Pars I. Tit. CXX.

Függelék

A szövegkiadás alapelvei

A latin nyelvű szövegek átírásánál az úgynevezett humanista helyesírás elveit követtem, a rövidítések helyét és azok feloldását nem jelöltem. A magyar nyelvű szöveget betűhíven, a rövidítések feloldását [ ]-ben jelölve közlöm. A szövegek formai és tartalmi sajátosságaira vonatkozó megjegyzéseket lábjegyzetekben közlöm.

A források jelzetének feloldása: *Magyar Országos Levéltár (=MOL) F 1 Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. Erdélyi Fejedelmi Kancellária. Libri Regii. (= F 1 LR)*

1.

Gyulafehérvár, 1584. január 21.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem a házasságtörésért elítélt Ferkely Miklós Kolozsváron lévő házát, valamint összes egyéb ingó és ingatlan javait Sasa Jánosnak, a fejedelem puskás gyalogjai kapitányának adományozza örökjogon.

Donatio Joannis Sasa, capitanei peditum pixidariorum

Nos Sigismundus Bathorl de Somlio, Vaivoda Transsilvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos rationem habentes fidelitatis et fidelium servitorum egregii Joannis Sasa capitanei peditum nostrorum pixidariorum, nobis pro locorum et temporum diversitate exhibitis et impensis, ac in futurum quoque exhibendis et impendis, totales et integras, domum, vineas, hortos, terras arabiles et alias haereditates Nicolai Ferkely Coloswariensis tam in civitate Coloswar vel suburbio eius, quam in territorio dictae civitatis habitas, nec non paratas pecunias res aureas, argenteas, vina supellectilia, et alias res eiusdem mobiles ubivis habitas, quocumque nominis vocabulo vocitatas, ex eo, quod idem Nicolaus Ferkely, non habita ratione honoris sui contempta etiam tam divini, quam humani iuris autoritate, fidei et foederis coniugalis sacra et intemerata puritate, incontinenter et illicite extra thorum legitimum ancillam et servitricem suam viciasse illaque ab ipsa impregnata partum illegitimum edidisse in scandalum eius loci dicitur memorato Joanni Sasa, ipsiusque haeredibus et posteritatibus universis dandas

donandas et conferendas duximus. Ita tamen si criminis huius prius iure convictus damnatusque fuerit prout damus donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas possidendas pariter et habendas salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Albae Juliae die vigesima prima mensis Januarii Anno Domini millesimo quingentesimo octoagesimo quarto.

Sigismundi Bathory

MOL F I LR. I. fol. 170.

2.

[Gyulafehérvár], 1585. január 18.

Sasa János, a fejedelem udvari gyalogjai kapitányának végrendelete

Anno domini 1585 die 18 Januarj En Sasa Janos az Nag[yság]os Báthorj Sigo[n]dnak Erdelj Vajdanak nekem kegelmes fejedelmeknek Gialoginak Capitannya,²⁵ noha Testemben ighen betegh wagyok de ezemen lewen, es az bodogh el mulast lelkem zerint kewanwa[n] abbol az mit az Vristen ennekem adott, tezek illien Testame[n]tomot az Tyzteletes Fejterwarj praedikator Vraim eleott Hlosway Benedek es Zalaŷ Andras eleott. I. Mindeneknek eleotte Lelkemet az en terempteo, megh valto es wdwezitteo Istenemnek nagy batorsaggal ayanlom, Testemet penigh az feoldnek hagyom melynek porabol ereos hittel huzem es varom annak dwchieosages fel tamadasat, az Vr Jesus Christusnak Isteni es hatalmas zawanak altala, kyteol eppen lelkemben es testemben eggjwtt bizonnjal varom az eoreok eletet. II. Towabba keozeonseges keppen mind Jozagomat es minden fele marhamat, Valamit Isten nekem adott, ezwst es egyeb ingo byngo marhajmat, felesegemnek es az en három arwaimnak hagyom. Ezeknek penigh gondwiseleseket es ezek keozeott walo Jozagomnak elrendeleset ayanlom az my kegelmes

25 Az „udvari” jelző a magyar nyelvű változatban egyáltalán nem szerepel. Ez a sajátosság a XVI. században, sőt a XVII. század első kétharmadában is megfigyelhető. 1591. január 8. „*En Karoli Istuan, az Erdeli Valda eo Nag [yság] a fw Capitannia.*” MOL F 15 Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. XI. fol. 199.r 1633. március 3. *Nagy Pál gyalog kapitánunk.* Vö.: EM 1904, 69. p.; *Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1541–1690.* Bp., 1980. (A MOL kiadványai. II. Hatóság- és hivataltörténet 6.) (A továbbiakban: *Trócsányi*, 1980) 354. p.

Vrunknak Bathorÿ Sigmondnak, az Nag[ysag]os, Galffy Janossal egyetembe, keönÿeórgéokÿs eó Nag[ysag]anak mint keg[yel]mes fejedelmwnknek, hogÿ az en Jambor es hÿw zolgalatomrol²⁶ megh emlekezwen az en Arwaÿmnak Isten Vtan legÿen gondwÿseleioék es otalmazóok. III. Kiwltkeppen penigh teczÿk ennekem ez hogÿ az en felesegem az ket kisseb gÿermekÿmel karachionfalwan²⁷ iakÿék, es abbol az iozagbol ellÿenek. Az eóregbÿk fÿamat penigh Mihalt tarchiak es tanittassak az waÿasdÿ²⁸ Jozagbol, Es rendellienek oda ÿo gondwÿseleót Nagÿ Farkast, awagÿ Valakÿt, kÿ mindennek ott Waÿasdon es Tatheban²⁹ gongiat Visellÿe, es az gÿyermekeknek az en Arwaimnak haznokra wgÿekezcek es takar-gasson. IIII. ha felesegem ferhez megÿen Ernÿeót³⁰ mindenesteól fogwa kewleón eó maganak hagÿom azzal az rezzel egyetembe az mÿaz teób marhambolÿs eótet il-letÿ.³¹ V. az Feÿerwarÿ házamat aggyák el es az arra legÿen az en Arwaÿme Vgÿyan itt walo Zeoleómet penigh az Feÿerwarÿ Zewleót,³² hagÿom az Maglarországÿ három Attÿamfÿának az prÿedicatoroknak Benedek Vramnak es Andras Vramnak

- 26 Mindenekelőtt Báthory István fejedelemmé választását Bekes Gáspár ellenében (1571), a to-vábbra is fejedelmi trónra törő Bekes Gáspár mencedékéül szolgáló Fogaras ostromát (1573), végül a kerelőszentpáli csatát (1575) kell itt megemlíteni. *Sunkó*, 1998. 101–102. p.
- 27 Két Karácsonyfalva nevű település jöhet szóba: 1. Nyárádkarácson (Marosszék), a Nyárad jobb partján, Marosvásárhelytől D-re. Ma: Crăciunesti Mureș j. Románia. 2. Fehér vármegye. Gyulafehérvártól ÉK-re, a Küküllő jobb partján. Ma Románia: Craciunclu de Jos Alba j. A le-származottak birtokairól intézkedő későbbi forrás [1589. március 12-én Báthory Zsigmond fa-miliárisát, az árvák mostoha atyját (vitricus), Budai Ferencet bízta meg Sasa László, és ifjabb Sasa János birtokainak (Csibafalva, Folyfalva, Káposztásszentmiklós mindhárom Marosszék) kezelésével.] adatai miatt a 2-kal való azonosítást tartom valószínűbbnek.
- 28 Vajasad: Fehér vármegye. Gyulafehérvártól ÉK-re, a Gáldba torkolló Király patak mindkét partján. Ma Románia: Oicjea. Alba j. Sasa 1582. július 20-án már bizonyosan birtokolta. MOL F 2 I. 109. A birtokok méretéről, jövedelméről adatunk nincs, de jellemző lehet, hogy Vajasad jövedelmét a legidősebb — Sasa Jánosnak Nagy Barbarával kötött első házasságából származó — fiú, Mihály eltartására és taníttatására szánta a végrendelekző.
- 29 Táté: Fehér vármegye. Gyulafehérvártól ÉK-re, a Maros bal partján. Ma Románia: Totoi. Alba j.
- 30 Emyő = (Nagy) Ernye: Küküllő vármegye vagy Marosszék. Azonosítása gondot okozott, mi-vel a végrendeletből egyértelműen nem derül ki, hogy a Nagy Küküllő vagy a Maros melletti településről van-e szó. Az 1589-ben megemlített három birtok (Káposztásszentmiklós, Csiba, Fojfalva) fekvése miatt a Marosba torkolló Ikland bal parti, Marosvásárhelytől É-K-re lévő (Nagy) Emyét tartom valószínűbbnek. Ma: Románia Ernei Mureș j.
- 31 A hitbér (dos), jegyajándék (res paraphernales), kiházásítási tárgyak (res allatae), szabadva-gyon, hasznónélvezet, személyes használati tárgyak. *Illés József*: Öröklés a női vagyonban az Árpádok korában. Bp., 1906. 5–6. p. *Illés József*: Werbőczy és a Hármaskönyv. Bp., 1942. (Magyar Jogászegylet Könyvtára 22.) 8–9. p.
- 32 Valószínűleg az 1581. augusztus 6-án említett Sajgó szőlőhegyen lévővel azonos. MOL F 2 I. 32–33.

kêth kêth Eokreót ȳokat aggyanak es akÿwewlis minden segitseggel legÿenek nekÿk. VI. Adossimnak es Zolgaimeknak mindenkeppen megh fÿzessenek es megh elegitsek eóket. VII. Az ket kisseb gÿermekimet keozwl valamelliket akarÿa Galfÿ Vramnak hagÿo[m] hogÿ gongÿat visellÿe, a mÿkor annÿ wdeó korba iúth, hogÿ Daÿkal-kodas nelkwl el lehet, Az masikat penigh Vrunk eo Nagy[sa]ga, hogÿ gondwiselese ala Vegÿe, kerem eó Nag[ysa]gat.³³ VIII. Vtolzor keóniergeok ezennÿs eo Nag[ysag]anak Vrunknak es Galfÿ Vramnakÿs, hogÿ az en Testemet temettesek nagÿ Tÿztesseggel az Ompaÿ³⁴ keózeótt walo Zÿgeteczkeben az Ispitalÿ fele³⁵ es keóbeól boltoth fellÿwl rea faragott keówet, az en Newemmel es Chÿmerem[m]el³⁶ egÿetembe chÿnaltassanak, hogÿ tetemÿmet kÿne ha Sannÿak es zellel ne hanÿattassék, Mÿghÿs azon keóniergeók eo Nag[ysaga]nak hogÿ ezth az en Testamentomomat eó Nag[ysag]a confirmallia, es minde[n] rezeben helyen hagÿassa.

Jelzetet ld. Függelék, 3. sz.

3.

Gyulafehérvár, 1585. február 5.

Báthory Zsigmond fejedelem néhai Sasa Jánosnak, a fejedelem udvari gyalogjai kapitányának, 1585. január 18-án Gyulafehérvárott kelt magyarnyelvű végrende-

33 Vêgrchajtására ld. Függelék, 4. sz.

34 Ompoly: Apulus, Ompoj, Ampoi. Gyulafehérvár folyója.

35 Az Ispotály utca Gyulafehérvár északi részén kelet-nyugati irányban húzódott, ettől délre, szintén kelet-nyugati irányban a Kis-Temető utca, míg maga a temető a város északkeleti részén „emelkedettebb helyen” feküdt, a későbbi római katolikus és lutheránus, illetve református temető helyén. *Imecs F. Jákó*: A régi Fejérvár fekvése és részei. In: Az Alsó Fehér vármegyei Történelmi Régészeti és Természettudományi Egylet évkönyvei. 14. Gyulafehérvár, 1908. 29., 32. p. XVII. század eleji (1615. VII. 10.) adatok szerint maga „az ispotály a város nyugati szélén, az erdő és az Ompoly közelében, a Temető utca környékén állott.” Jóllehet a XVI. században az épület helyét nem lehet egyértelműen meghatározni, a végrendelet erre vonatkozó része (VIII.) alapján valószínűleg már erről a „Feiérvár végén” álló épületről és nem a középkori Szent-Lélek ispotályról lehet szó. *Kovács András*: Humanista epigráfusok adalékai Gyulafehérvár közép- és koraiújkorai helyrajzához. In: *Szamosközy István*: *Analecta Lapidum*. 1593. Inscriptioes romanac 1598. Szerk.: Keserű Bálint, s. a. r. Balázs Mihály. Szeged, 1992. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 33.) 31. p. Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei. Gyulafehérvár városkönyve. 1588–1674. Gyulafehérvár város törvénykezési jegyzőkönyvei. 1603–1616. Bev., jegyz.: Kovács András. Kolozsvár, 1998. (Erdélyi Történelmi Adatok VI. 2.) 308–309. p.

36 A család címere sajnos mindeidáig ismeretlen.

letét Kocsárdi Gálffy János fejedelmi tanácsos és főudvarmester — a végrendelet végrehajtója és Sasa János özvegyének és árváinak gyámja — kérésére szó szerint átíratja és megerősíti.

Confirmatio testamenti egregii quondam Joannis Sasa, capitanei peditum aulae Illustrissimi Principis Transsylvaniae³⁷

Nos Sigismundus Bathori de Somlío Vaivoda Transsylvaniae et Sicularum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod magnificus dominus Joannes Gálffy de Kochyard³⁸ consiliarius noster ac supremus magister curiae nostrae, tutor scilicet testamentarius generosae dominae Annae Thamasfalwý relictæ, ac nobilium orphanorum egregy quondam Joannis Sasa capitanei peditum aulae nostrae utputa Michaelis ex generosa olim Barbara Nagý, priore consorte sua ac Joannis et Ladislai ex praedicta Anna Thamasfalwý. Superstite procreatorum nostram personaliter veniens in praesentiam, nominibus, et in personis dictæ relictæ et praefatorum orphanorum exhibuit nobis et praesentavit quasdam tabulas testamenti dicti quondam Joannis Sasa, super testamentaria dispositone ultima que eiusdem voluntate emanatas, in duplici papyro patenter confectas et tribus sigillis roboratas tenoris infrascripti. Supplicans nobis idem dominus Joannes Gálffy nominibus et in personis quorum supra ut nos easdem literas testamenti, omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas, et accepta habentes, praesentibusque litteris nostris verbotenus inseri et inscribi facientes perpetuo valituras gratiose confirmare, praemissaeque dispositioni nostrum consensum praebere dignemur. Quarumquidem tenor hungarico sermone conscriptus sequitur in hunc modum. [*Id. Függelék, 2. sz.*] Nos igitur supplicatione praemissa nobis modo quo supra facta benigne exaudita et faventer admissa, praescriptas et praesertim litteras seu tabulas testamenti annotati quondam Joannis Sasa, non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes praesentibusque litteris nostris verbotenus sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earum continentia clausulas, articulos et puncta

---

37 A „*Capitaneus peditum Aulae Illustrissimi Principis Transsylvaniae*”. („az erdélyi fejedelem udvari gyalogjainak kapitánya”) jelenlegi ismereteim szerint először Sasa János címei között, végrendeletében fordul elő, majd a későbbiekben (Károlyi István 1587., Lázár István 1592.) használata rendszeresebbé válik. *Sunkó*, 1994.; *Sunkó*, 1998. 115. p.

38 Gálffy János 1567–1569 között a nagyobb kancellária írnoka, 1576–1581-ben Aranyosszék királybírája, 1583-tól főudvarmester és Báthory Zsigmond neveltetésének főfelügyelője. *Trócsányi*, 1980. 27. p.

eatenus, quatenus eadem rite et legitime sunt emanatae viribusque earum veritas suffragatur ratas, gratas, et acceptas habentes consensumque nostrum illis praebentes pro dicta relicta et orphanis eiusdem Joannis Sasa ac quorum interest, perpetuo valituras gratiose confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Albae Juliae quinta die mensis Februarj anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo quinto.

MOL F I LR. I. fol. 281r–282r

4.

Gyulafehérvár, 1589. március 12.

Báthory Zsigmond fejedelem a néhai Sasa János árváinak, Jánosnak és Lászlónak, gyámjával familiárisát, sárdi Budai Ferencet, az árvák mostoháját (vitricus) nevezi ki.

Tutoria orphanorum egregii quondam Joannis Sassa egregio Francisco Budai de Saard collata. etc.

Nos Sigismundus Bathorj de Somlio vaivoda Transsylvaniae et siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos cum ad nonnullorum dominiorum consiliariorum nostrorum singularium intercessionem nobis pro parte nobilium Joannis et Ladislai filiorum egregii quondam Joannis Sassa factam, tum vero considerantes ipsos orphanos in tenera aetate constitutos non posse commode prout deberet rebus suis providere et bona sua regere.

Nec igitur eiusmodi bona ipsorum in huiusmodi tenera aetate ab eis vel abalienarentur, vel per quempiam dilaxiderentur, ad regendum et possidendum curia portionesque possessionarias in possessionibus Karachonffalwa³⁹ Somosi⁴⁰ Folyffalwa,⁴¹ Chÿbaffalwa⁴² et Kapoztas Zent Miklos⁴³ in sede siculicali Maros

39 Karásonfalva: Nyárádkarácson. Marosszék. A Nyárád jobb partján, Marosvásárhelytől D-re. Ma: Crăciunești Mureș j. Románia.

40 Somosd: Marosszék. A Nyárád bal partján, Marosvásárhelytől D-re. Ma: Comești Mureș j. Románia.

41 Folyfalva: Marosszék. A Nyárád jobb partján, Marosvásárhelytől D-re. Ma: Foi   Crăciunești Mureș j. Románia.

42 Csibafalva. Marosszék. Ma: Ciba.   Crăciunești Mureș j. Románia.

43 Káposztásszentmiklós: Marosszék. A Nyárád jobb partján, Marosvásárhelytől D-re. Ma: Nico-lești   Crăciunești Mureș j. Románia.

existentes habitas. Egregium Franciscum Budaÿ de Saard familiarem nostrum, vitricum vero dictorum orphanorum, ad quem tuitio huiusmodi bonorum, de iure etiam magis quam ad alium quempiam spectare dinoscitur ea conditione eligendum et nominandum duximus ut ipse Franciscus Budaÿ praescripta universa bona portionesque possessionarias dictorum orphanorum, eo usque donec iidem Joannes et Ladislaus Sassa ad legitimam permeruerit aetatem,⁴⁴ si et in quantum id de iure et consuetudine regni nostri Transsylvaniae fieri potest, nomine tutorio tenere possidere et conservare fructusque eorundem percipere valeat atque possit. Ac huiusmodi bona dictorum orphanorum idem Franciscus Budaÿ infra tempus uti praemissum est adultae et legitimae aetatis ipsorum eisdem salva conservare et adveniente ipsorum legitima aetate sine omni iuris suspitu et perceptu, ad simplicem duntaxat ipsorum orphanorum requisitionem reddere et remittere; ac de universis quoque proventibus singulis annis per eundem Franciscum Budaÿ ex eisdem bonis perceptis iustam veram et sufficientem rationem reddere debeat et teneatur. Imo eligimus et tempus infra praemissum, apud eundem possidendas relinquimus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Albae Juliae die duodecima mensis martii. Anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo nono.

MOL, F I LR. II. p. 319–320.